

והנה כתב הבאור-הלכה (קעד, ב) להסתפק שמא בטעימת יין לבד, פחות ממכלא לוגמיו, אינו פוטר את שאר המשקים בברכה, שאין זו שתיה חשובה.

אך לפי הטעם שנתבאר נראה שהעיקר כמו שכתב הדרך-החיים, שאפילו טעימה בעלמא פוטר, שהרי טעם הדבר אינו משום טפלות המשקה ליין, אלא משום שכל שבירך והודה על היין שוב אין מקום להודות על משקים הפחותים ממנו, כך לי אם שתה מעט אם שתה הרבה (עפ"י בית ישי סה, הערה ט. עע"ש).

א. נראה לפי זה, שאם ברך בטעות 'פרי העץ' על היין, לא פטר שאר משקים, כי אין הפטור משום היין ששותה אלא משום ברכת היין שהיא חשובה. ואינו מוכרח (וע"ע במש"כ להלן מד.).

ב. יש לעיין אם 'גלידה' נפטרת בברכת היין, אם נחשיבנה כדין משקה. [ולפי"ז אין לברך על גלידה הבאה לקינוח לאחר הסעודה, אם שתה יין בסעודה או שקידש על היין]. או שמא אין הקובע בזה שם 'משקה' או 'אוכל' אלא מצד פעולת שתיה או אכילה, וכיון שאוכל הגלידה בדרך אכילה ולא דרך שתיה, אין פעולה זו נפטרת בשתיית יין. וכן היה נראה מצד הסברא.

'אי הכי יין נמי נפטריה פת? – שאני יין דגורם ברכה לעצמו'. משמע שלולא סברה זו היה היין נפטר בברכת הפת. ונראה לכאורה שכן הוא הדין במי בישול פירות או שרייתם, שגם לדעת הסוברים שברכתם 'בורא פרי העץ' – אין מברכים עליהם, עכ"פ כששותה בתוך הסעודה ולא כקינוח בעלמא. ובוזה מובנים דברי השלחן-ערוך (רי"א) שכתב, לפי שיש מחלוקת בברכת מי בישול פירות, לכן ירא שמים לא ישתה אלא בתוך הסעודה. ולפי האמור כוונתו פשוטה, שכששותה בתוך הסעודה ממש, פטור מברכה לפי כולם.

ובבאור-הלכה שם פרש כוונתו בענין אחר; שאם שותה משקים הללו בסעודה, צריך לברך לפניהם לכולי עלמא (גם לדעת הרשב"א שברכתם 'שהכל'), לפי שהם כפירות לענין זה. אך לפי האמור אין כל ראייה לדין זה, כי יש לפרש כוונת השו"ע כנ"ל, לשתותם בתוך הסעודה ממש, שאז פטור מברכה כל עיקר.

וכיון דאתינן להכי יתכן שגם אם ישתה לבסוף דינו כשאר משקים ולא כפירות, עכ"פ לדעת הרשב"א (שכמותו נוהג העולם, לפי שהוא באופן של שתיה. ע' אג"מ יו"ד ח"ב סו"ס"י כה). וכן משמע מסתימת השו"ע (קעד, ז ובנושאי כלים) שכל המשקים מלבד יין, גם אם שותה בסוף הסעודה [לדין שאיננו מושכים דינו מן הפת], אין לברך לפניהם, כי לעולם השתיה נחשבת טפלה לאכילה.

וכן בשו"ת אור לציון (ח"ב יב, כ) כתב שאין לברך על גלידה שדינה כמשקה, והרי ודאי היא באה לקינוח ואעפ"כ נידונית כחלק מן הסעודה. ואם כן, גם אם לא נקוט כדבריו כיון שהגלידה לעולם באה לקינוח, אך מי פירות הינם שתיה גמורה, עכ"פ כששותה אותם כשאר משקין.

דף מב

'אכל תליסר ריפתי... ולא בריך'. כיוצא בזה אמרו לעיל 'אין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין'. ע' במה שנתבאר לעיל לו. אודות ברכת 'בורא נפשות'.

'רב יהודה הוה עסיק ליה לבריה בי רב יהודה בר חביבא'. בצוואת רבי יהודה החסיד (כד) נמצא כתוב [לפי גרסה אחת]: 'שני בני אדם ששמותיהם שוים, לא יזדווגו יחד בילדיהם'. וכבר הביאו אחרונים להוכיח מכאן שלא נמנעו מלהשתדך בכגון זה (וכן הורה לנו הגרשז"א זצ"ל). ויש סוברים שלא ציוה ר"י

החסיד אלא לבניו ולא לכלל ישראל (ע' נובי"ת אה"ע עט ועוד). ויש מי שכתב שאין להחמיר אלא אם גם שמות אביהם של המוחותנים זהים (עפ"י שו"ת מהרי"ל דסקין קו"א רא). ויש אוסרים אפילו כששמות אביהם שונים ותרצו מדברי הגמרא דידן בפנים שונות (ע' שדי חמד 'חתן וכלה' י).

'שאני התם דקבע סעודתיה עליהו'. מבואר שפת הבאה בכסנין, אם קובע סעודתו עליה דינה כפת לכל דבר, נוטל ידיו ומברך 'המוציא' וברכת המזון.

בפרי מגדים (קסח במ"ז; יו"ד סוף שער התערובות) דן אם קביעות סעודה בפת הבאה בכסנין מחייבת ברכת המזון מדאורייתא. ומשמע באחרונים שנקטו לעיקר שכל קבע עליו וגם אחרים קובעים על שיעור זה – ודאי חייב מהתורה בברכה (ע' רעק"א קסח; חזו"א לד, ד. וע"ע בשו"ת דובב מישרים ח"א מח).

והנה מבואר בפוסקים שהמסופק אם אכל כשיעור קביעות סעודה ואין לו עוד לאכול – לא יברך אלא ברכה אחת מעין שלש (ע' באחרונים או"ח קסח, ו-ז; שו"ת החיים והשלום להגר"ח כאשר. מ). ואולם אין ראייה מזה שהוא דין דרבנן, כי גם אם חייב מן התורה לברך, הלא מן התורה נפטר בברכה אחת [ואפילו ב'בורא נפשות'. כ"מ בתר"י כה סע"א בדפי הרי"ף]. ואמנם בעלמא כשיש ספק חייב ברכת המזון מברך שלש ברכות ולא ברכה אחת מעין שלש, זהו משום שכיון שאנו מחייבים אותו לברך מן הספק, לכך חייב לברך ברכה כתיקנה (כמו שבאר בבאה"ל), אבל כאן שזה עצמו הספק, אם דינו בברכה אחת או בשלש – מברך ברכה אחת. אכן אין הדבר מוסכם, שיש סוברים שאף בספק כגון זה יש לברך שלש ברכות – ע' במובא לעיל לו. מהבאה"ל קסח, יג).

עוד יש להעיר לשיטת הפוסקים שברית ותורה נצרכים בברכה מדין תורה (כן הביא בבאה"ל קפח, א מהחיי-אדם, אלא שפקפק שם בדבריו. וע"ע במובא להלן מד), בספק ברכת המזון דאורייתא כשמברך ברכה אחת, יצטרך להוסיף בה ברית ותורה (וע"ע במש"כ להלן מח:). וצ"ע.

ושיעור קביעות סעודה; יש אומרים כשלש או ארבע ביצים (הוא 'אכילת פרס', כדי סעודה אחת). ויש אומרים כשיעור סעודה קבועה של בוקר וערב, וכן דעת הגר"א וכן נוטה יותר לשון השלחן-ערוך, וכמו שהביא בבית-יוסף בשם שבולי הלקט, וכן נמצא באשכול [והוא שיעור גדול יותר משלש או ארבע ביצים הנאמר בעירוב, כי בעירוב קבעו לפי הפחותה שבסעודת עניים, אבל סעודת רוב בני אדם הבריאים היא כחצי שיעור חלה, שהוא למעלה משבע ביצים. ע' שו"ע הגר"ז קסח, ח וערוך השלחן שם]. ומכל מקום לכתחילה טוב לחוש לדעת המחמירים שלא לאכול כשיעור ארבע ביצים. וכל שכן שיש לחוש בדבר שהוא ספק פת ממש ספק פת הבאה בכסנין (עפ"י משנה ברורה קסח ס"ק כד).

ואם אוכל פת הבאה בכסנין עם דברים נוספים שאדם שבע מהם – אפילו אם אין בפת זו לבדה כדי קביעות סעודה אלא שאכל בין הכל כשיעור שבני אדם רגילים לקבוע סעודתם עליו כשאוכלים פת עם שאר דברים – צריך לברך 'המוציא' וברכת המזון (מגן אברהם ועוד, מובא במשנ"ב שם).

וע"ש בשעה"צ ובבאה"ל שזקן או נער צעיר שאכילתם מועטת בטבעם, אם אכלו שיעור שדרכן לקבוע עליו, וכך רגילות אנשים כמותם – מברכים 'המוציא' וברכת המזון.

ויש חולקים וסוברים שאר דברים אינם מצטרפים (כן צדד הברכ"י יוסף. וכן כתב בכך-החיים, שהמנהג הוא שאין שאר אוכלים אחרים מצטרפים).

והגר"מ פיינשטיין פסק (או"ח ח"ג לב; ח"ד סוסי" מא), שכיום שדרך בני אדם בהרבה מקומות באכילת פת מועטת בסעודות, אם כן כשאוכל מעט מפת הבאה בכסנין עם שאר דברים המשביעים, כמיני בשר ודגים ושאר דברים הבאים בסעודה – צריך לברך ברכת המזון. [ומצוי הדבר בשמחות, שאנשים אינם רוצים להמתין לברכת המזון ואוכלים מיני מאפה עם שאר דברים – לא הועילו כלום, ולכן יש להם לאכול פחות מכשיעור קביעות סעודה, או לאכול רק משאר מינים ללא מיני המאפה].

ואולם בשו"ת שבט הלוי (ה"ז כה,א) כתב לדינא שאם לא אכל כדי ארבע ביצים מפת הבאה בכסנין, גם אם אכל הרבה מאכלים אחרים עמה – לא יברך ברכת המזון.

א. עיקר סברת שבט הלוי משום ספק ספקא; שמא אין הלכה כמגן אברהם ששאר אוכלים מצטרפים לשיעור קביעות סעודה. וגם לפי המג"א שמא בכל אופן צריך שיעור ד' ביצים מפת הבאה בכסנין, כמוש"כ בשו"ע הגר"ז. ועוד יש לצרף מה שכתב בשעה"צ (קסח אות יט) שמא השיעור הוא יותר מד' ביצים כשאוכל הפת לבד.

ולא הבנתי דבריו; מהו המקור לומר שיצטרפו ד' ביצים מהפת לבד, והלא אם כהנחת הפוסקים שהשיעור הוא כדי סעודה קבועה בוקר וערב, אין לנו שום מקור לשיעור ד' ביצים בפת לבדה (שהרי לגבי עירוב ודאי מצטרפים שאר מאכלים לשיעור ד' ביצים, כמוש"כ הפוסקים).

ומה שכתב בשער הציון שצריך יותר מד' ביצים, היינו רק כפי שיטת האחרונים ששיעור קביעות סעודה הוא כדרך שקובעים בני אדם, ולפי שיטה זו הלא שאר אוכלים מצטרפים, להמג"א. ומאין לומר שלפי השעה"צ צריך יותר מד' ביצים מן הפה"כ לבדה. וא"כ לכאורה אין כאן אלא ספק אחד, האם שאר אוכלים מצטרפים לשיעור קביעות סעודה, אם לא.

[ובייחוד שיש לצרף ספק לחומרא – שהרי עוגות וכדו' שלנו אפשר שאינם 'פת הבאה בכסנין', כי יש אומרים שהן כפת גמור, מלבד 'פלים' וכדו' שהם מוגדרים לפי כל הדעות כפת הבאה בכסנין, שהרי הם דקים ופריכים ונילושים במיני מתיקה, וממולאים. אבל שאר דברים הרי הם בספק פת לפי כמה שיטות – ע' בסעיף ז בפוסקים. ואולם נראה שאנו נוקטים לעיקר לדון עוגה ומינים פריכים וכדו' כפת הבאה בכסנין ודאי (ע' באה"ל שם), וכמו שיבואר להלן מד].

ב. יש להעיר שבאופן שאכל שאר דברים ולבסוף אוכל פת הבאה בכסנין – באופן זה יש מצדדים שאין שאר המאכלים מצטרפים לשיעור קביעות סעודה לפת הבאה בכסנין, שהרי אינם שייכים אליה כלל. כן דן בחזו"א (לד,ד), וכן הסכים להלכה בספר מקור הברכה (בנספח, עמ' קיב), שאינו חייב ב'המוציא' ובברכת המזון.

ויש לציין שבשו"ת אגרות משה לא נחית לחילוק זה, כי כתב בסתם שאין לאנשים לאכול עוגות בתוספת שאר דברים אם מגיעים לשיעור קביעות סעודה בין הכל, כי אז יתחייבו בברכת המזון. ומשמע שגם אם אוכלים העוגות לבסוף (כפי המצוי לפעמים) – היינו הך.

ג. כתב המגן-אברהם (והובא במשנ"ב), אם אוכל פת הבאה בכסנין ושב, ע, ואחרים רגילים לקבוע סעודתם על כמות פת כזו עם עוד מאכלים שמלפתים בהם הפת, אעפ"י שהוא לא אכל מאכלים נוספים, הרי זו קביעות סעודה.

ונראה שיש מקום לומר שבמקומות שאנשים רגילים לאכול פת מועטת בסעודה (כדרך שכתב באג"מ), גם אם שבע בכמות כזו, כיון שהיא מועטת אינו שיעור קביעות סעודה. וצ"ע. [ואם לא ננקוט כהנחה זו, אם כן גם כשאוכל פה"כ לאחר שאר מאכלים (כדלעיל אות ב), צריך לברך ברכת המזון אם שבע לבסוף, ואכל פה"כ כשיעור פת שאנשים רגילים לאכול בסעודתם].

ד. עוד יש מקום עיון בדיון זה של 'קביעות סעודה', שמא אינו תלוי בכמות בלבד אלא כל שצורתו מוכיחה אינו קובע סעודה עליו, כגון שאוכל בעמידה או בהליכה וכדו', אולי אין דינו כאוכל פת. והיא סברה חדשה לא הזכרה בפוסקים. וכן כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א בתשובה לשאלתי זו, שהפוסקים לא חילקו בזה. וכן הגר"א נבנצל שליט"א כתב במכתב: זו לא שמעתי, אבל שמעתי מאדמו"ר (- הגרש"ז אויערבך) זללה"ה דהיכא שצורת הפת מוכיחה עלי' שנעשתה לאכילת עראי מהני להיות כמו פת הבאה בכסנין.

עוד היה מקום בסברה לומר, שהיות ובזמננו אנשים מחשיבים את עיקר הסעודה את המנות האחרות ולא דוקא הפת, אם אמנם הפת חשובה כעיקר ההלכה, כי הלחם הוא החשוב כדיני התורה, אך לענין פת הבאה בכסנין שהקובע לגביה הוא דעת בני אדם, אפשר שאין קביעות סעודה מועילה, שהרי אין קובעים עליה את הסעודה אלא על המנות העיקריות. – סברה זו מובאת בשם פוסקי זמננו (ב'דברי חכמים' סעיף 142) לחוש אליה לחומרא אך לא לקולא.

הנה יש לעיין כיצד הדין במי שבא לקבוע סעודה על הפת, האם רשאי לברך 'המוציא' על פת הבאה בכסנין שהרי עתה הוא

קובע סעודה, ושוב נקבע דינה של פת זו לברך עליה 'המוציא', שהרי היא באה בתוך סעודתו. או שמא רק אם קובע סעודתו על פת הבאה בכסנין, או ברכתה 'המוציא'.

וגם לפי צד זה האחרון שצריך קביעת-סעודה עליה דוקא, עדיין יש להסתפק שמא נחשב כאן שקבע גם עליה את סעודתו, ואל רק על הפת [וסייעתא לסברא זו שנחשב כקובע גם עליה, ממה שכתב הרשב"א (בתשובות עב; תרכה) שלכך יין ששותים לפני ברכת המזון נפטר בברכת המזון, לפי שבאמת היה ראוי לתקן עליו שלש ברכות, דסעיד ומשמח, אלא משום שאין אדם קובע עליו סעודה, לכך אין בו שלש ברכות (כפי שאמרו בריש פרקין), ואם כן יין שבתוך המזון שהוא של קבע, ראוי מן הדין לברכת המזון. – הרי שאעפ"י שקובע על הפת ולא על יין, מועילה קביעתו ליין, והכי נמי נאמר כיון שבאה פת זו בתוך סעודתו, אדם קובע גם עליה, ומן הדין ברכתה 'המוציא'.

אלא שבסוגיא דלעיל (מא:): מבואר (לפירוש התוס') להפך, שפת הבאה בכסנין שאכל קודם ברכת המזון טעונה ברכה לפניה – הרי שאין דינה כפת לפי שבאה כקינוח סעודה (וצ"ל ששונה מיין שכתב הרשב"א).

ואולם כשאוכל הפת בתוך המזון ממש, עדיין יש לומר שדינה כפת גמורה. ובפרט כשמברך עליה 'המוציא' יש לומר שבזה גופא הוא מראה שקובע סעודתו עליה. ואעפ"י שאין בה לבדה כדי שיעור קביעת סעודה, הלא שאר דברים מצטרפים לשיעור קביעת סעודה, וכל שכן כשאוכל עמה פת. ועל כן יתכן שאפילו כשלא אכל בין הכל כשיעור קביעת סעודה, אם אכל עמה פת, מועילה קביעת סעודתו גם על פת זו שיהא דינה ב'המוציא' לכל דבר. [ולפי צד זה אפשר שאם היא שלמה והפת הרגילה פרוסה – יש לו לברך דוקא עליה. או אם היא חביבה עליו יותר מן הפת הרגילה. ונ"ל שבפמ"ג נמצא להפך, שפת ממש קודמת לברכת המוציא מפת הבאה בכסנין. וצ"ע בטעמו].

ולכאורה נראה שהדבר מבואר במחצית השקל (ר"ס רעד), שיכול אדם לבצוע על פת הבאה בכסנין כ'לחם משנה', שכיון שהוא לוקחו לצורך סעודתו ולברך עליה 'המוציא' – הרי זה כקובע עליו סעודתו.

ואולם כשלא אוכלה אלא נוטלה כדי להשלים ל'לחם משנה' – בזה מבואר שם שאינו מועיל [וזה כדעת האחרונים שנקטו דלא כמהר"ח או"ז (עא), שאין השבת קובעת לענין פת הבאה בכסנין כשם שקובעת למעשר. ע' בשו"ת קול גדול עא (קעג בכת"י); גינת ורדים או"ח ג, יא]. והטעם מובן, שהרי במצב זה שאינו אוכלה הרי ברכתה 'מזונות'. אך נראה כשאוכלה בתוך סעודתו ודאי שמועיל בכל אופן, אם בין הכל אוכל כדי קביעת סעודה [וזה דלא כמו שכתב בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"ב נה, טז) בשם המחצית-השקל, דלכאורה מבואר שם להפך מדבריו, שכיון שבצוע עליו נחשב כקובע עליו. וצ"ע]. שו"ר בשו"ת אור לציון (ח"ב ב, כ ובבאורים) שכתב כדבר פשוט שאפשר לקיים מצות סעודה במיני מזונות כשקובע סעודה עליהם, וגם אפשר לקדש עליהם. ולדבריו נראה פשוט שהוא הדין לענין 'לחם משנה' אם קובע עליהם, ואף לכתחילה (וכ"מ שם כא, ובאורים). הצגתי ספק זה להגר"ח קניבסקי שליט"א, והשיב בקיצור שאין לעשות כן, לברך על פת הבאה בכסנין כשקובע סעודתו על הפת.

וזה לשון הגר"א נבנצל שליט"א: נלענ"ד דלא מהני זה להיקרא קביעות סעודה עלי', דהא אדרבא אינו רוצה לקבוע עלי' אלא לאכול גם מן הפת. וצ"ע.

ברך 'המוציא' על פת הבאה בכסנין על דעת לקבוע סעודה, ונמלך מקביעות סעודה – מסתבר שאין לברך עתה 'מזונות', שכבר יצא בברכת 'המוציא' (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב נד).

תכף לסמיכה שחיטה – על שיעור הסמיכות, ע' במובא בנבחים לג.

ברך על הפרפרת לא פטר את הפת. יש לומר שהחידוש הוא שאפילו אדם שחביבה לו הפרפרת יותר מהפת ואצלו הפרפרת עיקר והפת טפלה לה, אעפ"כ בטלה דעתו אצל כל אדם והפת עיקר וצריך לחזור אחר הפת (עפ"י שו"ת הרדב"ז ח"ב תרמג).

*

'שלוש תכיפות הן...'

ירושלמי (פ"א ה"א): אמר רבי יוסי בי ר' בון: כל מי שהוא תוכף סמיכה לשחיטה – אין פסול נוגע באותו קרבן. וכל מי שהוא תוכף לנטילת ידים ברכה – אין השטן מקטרג באותה סעודה. וכל מי שהוא תוכף גאולה לתפילה – אין השטן מקטרג באותו היום.

דף מג

'כל אחד ואחד נוטל ידו אחת, בא להם יין...' כאן כתבו התוס' שנטיילה זו היתה משום כבוד הברכה. ובמקום אחר (חגיגה יח): כתבו משום נקיות. ובמקום אחר (פסחים קטו). כתבו משום סרך טומאה, שלא יטמאו את המשקים בנגיעתם.

לפי שני הטעמים האחרונים מובן מדוע נטלו יד אחת, את היד ששתיים בה, אבל אם משום כבוד הברכה צ"ע מדוע יד אחת. ושמה הוא כדוגמת ההידורים שנאמרו בכוס של ברכה, להדיחו ולעטרו. והכי נמי לנקות היד המחוקת את הכוס שמברכים עליה. וכמו שאוחזים הדבר שמברכים עליו ביד ימין, החשובה, הכי נמי ביד נקיה.

ולפי הטעם האחרון מובן מדוע עתה אין נוהגים בנטילת יד אחת לשתיה – כי איננו נוהרים מטומאה ומאכילת חולין טמאים (ע' בזה בשו"ת פנים מאירות ח"א סח).

'הוא אומר על המוגמר, הואיל והוא נטל ידיו תחלה באחרונה.' ובכך שבעל הבית או גדול המסובים נתן לו ליטול ידיו תחלה, כלולה בזה נתינת רשות לברך על המזון וגם ברכת המוגמר (עפ"י פירוש הרמב"ם. וע' חדושי בית מאיר).

וטעם הדבר, אפשר, כי מי שזכה במצוה אחת ראוי לו לעשות מצוה נוספת [כענין שאמרו לעיל בלחם 'כיון דאתעבידא ביה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחריתי', ואף באנשים יש לומר כן] (עפ"י העמק שאלה ושלח כו). או כענין המתחיל במצוה אומרים לו גמור (עפ"י מגדים חדשים שבת קיז):

ולכאורה יש לשמוע מכאן שראוי למתחיל בברכות הנישואין, לגמור [וכבר כתב הגר"ם פ שנכון לעשות כן באותן שאין פותחות ב'ברוך' משום דין 'ברכה הסמוכה לחברתה'. וע"ע במובא להלן מו.]. וכן נראה (בכתובות ו) שהיו נוהגים בזמן הגמרא, וכמו בברכות הפטרה שאין מפצלים אותן. ואולם עתה לא נהגו כן, וצ"ב.

ושאלתי לרבנים שיחיו על כך, וזו לשון תשובת הגר"ח קניבסקי שליט"א: **'א דמועיל מה שמסמיך לברכת חברו כיון שנתקנו לכולם על השמחה [נראה הכוונה דלא דמי למוגמר וכד' שהיא ברכה פרטית למי שרוצה להנות, אבל כאן היא תקנה על כולם, ולכן שייך לחלק הברכות לכמה אנשים]. והגר"א נבנצל שליט"א כתב: הרי"ף אומר שגם ברכת המזון אפשר לחלק לארבעה מברכים. ובחתימה מנסים לכבד כמה שיותר אנשים. (אמנם הרי"ף מדבר כשאין האחד יודע לומר כל הברכות, אך שמענו מדבריו שמן הדין מועיל הדבר).**

רבנו חננאל מפרש (וכן נקט הרי"ף בתשובה ש) שהבוצע על הפת הוא אומר על המוגמר אם הביאוהו בתוך הסעודה, אעפ"י שבדרך כלל אין מביאים את המוגמר אלא לאחר הסעודה ואז מברך הוא או אחר, כי כשנשלמה הסעודה פסק זימונו של זה וחזר הזימון לאותו שנטל ידיו תחילה לברך ברכת המזון.

'מאימתי מברכין על הריח משתעלה תמרתו.' הרא"ה כתב שאם הצמח המבשם נשרף לגמרי ונעשה גחלת – אין